

# भीमनिधि तिवारीको उपन्यासकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय  
विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका  
लागि प्रस्तुत

## शोधपत्र

शोधार्थी  
विष्णुप्रसाद पौड्याल  
त्रिभुवन विश्वविद्यालय  
नेपाली केन्द्रीय विभाग  
कीर्तिपुर  
२०६८

शोध निर्देशक  
उपप्रा. डा. दुर्गाबहादुर घर्ती

## भीमनिधि तिवारीको उपन्यासकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय  
विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका  
लागि प्रस्तुत

## शोधपत्र

शोधार्थी  
विष्णुप्रसाद पौड्याल  
त्रिभुवन विश्वविद्यालय  
नेपाली केन्द्रीय विभाग  
कीर्तिपुर  
२०६८

## शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको प्रयोजनका लागि विष्णुप्रसाद पौड्यालले भीमनिधि तिवारीको उपन्यासकारिता शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको यस शोधपत्रबाट म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....  
शोध निर्देशक

उपप्रा.डा. दुर्गाबहादुर घर्ती

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

मिति : २०६८/४/८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय  
नेपाली केन्द्रीय विभाग  
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत भीमनिधि तिवारीको उपन्यासकारिता शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

नाम	हस्ताक्षर
१) प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम (नि.विभागीय प्रमुख)	.....
२) उपप्रा.डा. दुर्गाबहादुर घर्ती (शोध निर्देशक)	.....
३) सहप्रा. तुलसीमान श्रेष्ठ (बाह्य परीक्षक)	.....

मिति : २०६८/४/११

## कृतज्ञताज्ञापन

भीमनिधि तिवारीको उपन्यासकारिता शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले श्रद्धेय गुरु उपप्रा.डा. दुर्गाबहादुर घर्तीको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार गरेको हुँ। शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो व्यस्तताको बावजुत पनि अमूल्य सल्लाह, सुभाउ र निर्देशन दिई सहयोग गर्नु हुने आदरणीय गुरु उपप्रा.डा. दुर्गाबहादुर घर्तीज्यूप्रति सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु। प्रस्तुत शोधशीर्षक स्वीकृत गरी शोधकार्यको निम्ति सुअवसर प्रदान गर्नुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागाध्यक्ष आदरणीय गुरु प्रा. राजेन्द्र सुवेदीज्यूप्रति म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु। शोधपत्रको निम्ति प्रेरणा र हौसला दिनुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका आदरणीय गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम तथा अन्य गुरुहरूप्रति म शब्दश्रद्धा व्यक्त गर्दछु।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउने श्रद्धेय प्राज्ञ बेञ्जु शर्मा र तिवारी साहित्य समितिप्रति म पूर्णतः आभारी छु। यसैगरी सामग्री सङ्कलनका क्रममा सहयोग पुऱ्याउने त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय पुस्तकालय र नेपाली केन्द्रीय विभागको पुस्तकालयलाई हार्दिक धन्यवाद अर्पण गर्दछु।

जीवनमा सदैव श्रम र पसिना खर्चेर सत्कर्ममा लाग्न प्रेरणा दिने पूज्य आमा टङ्गाया पौड्याल र बुबा देवीचरण पौड्यालप्रति सदा ऋणी छु। मलाई उच्च शिक्षा हासिल गर्न हरपल प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्ने दाजु ध्रुव पौड्याल, भाउजू तारा पौड्याल र दिदी रमिला भट्टराईप्रति म कृतज्ञ छु र अध्ययनकै सिलसिलामा सहयोग गर्ने मेरी जीवनसाथी शारदा अधिकारीप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु।

शोधकार्यको सन्दर्भमा आइपरेको अप्ठ्यारो परिस्थितिमा सहजै सहयोग गर्ने मेरा अनन्य मित्रहरू देवी घिमिरे, देवी न्यौपाने, यज्ञ पौडेल, हिमालय बराल, खडीन्द्र दाहाल, नारायण अधिकारी, सोम दाहाल, पवित्रादेवी शर्मा, सविता गैढेप्रति आभार प्रकट गर्दछु। साथै मलाई स्नातकोत्तर तह पढ्न सल्लाह दिने तत्कालीन हाजरीजनक क्याम्पस जनकपुरधामका आदरणीय गुरु एवम् कर्मचारीहरू तथा सम्पूर्ण शुभचिन्तकप्रति सदासयता प्रकट गर्दछु। यसै गरी शोधपत्रलाई याथसम्भव छिटोछरितो र शुद्धतापूर्वक कम्प्युटर गरी सहयोग गर्ने 'जी कम्प्युटर सेन्टर' कीर्तिपुरलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु।

अन्त्यमा म प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु।

शैक्षिक सत्र : २०६४/०६५

क्रमाङ्क : १९

मिति : २०६८/०४/०८

शोधार्थी

विष्णुप्रसाद पौड्याल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

## विषयसूची

	पृष्ठ
<b>परिच्छेद-एक</b>	
<b>शोधपरिचय</b>	१-६
१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ अध्ययनको औचित्य	५
१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन	६
१.७ सामग्री सङ्कलन विधि	६
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	६
<b>परिच्छेद-दुई</b>	
<b>भीमनिधि तिवारीको साहित्यिक यात्रा</b>	७-१५
२.१ परिचय	७
२.२ भीमनिधि तिवारीको सङ्क्षिप्त परिचय	७
२.३ साहित्य लेखनको प्रभाव र प्रेरणा	१०
२.४ साहित्यलेखनको यात्रा	१०
२.४.१ कविता लेखनको यात्रा	११
२.४.२ नाटक लेखनको यात्रा	१२
२.४.३ प्रबन्ध वा निबन्ध लेखनको यात्रा	१४
२.४.४ कथा लेखनको यात्रा	१४
२.४.५ उपन्यास लेखनको यात्रा	१५
२.४.६ निष्कर्ष	१५
<b>परिच्छेद-तीन</b>	
<b>विधा तत्त्वका आधारमा भीमनिधि तिवारीको उपन्यासकारिता</b>	१६-४४
३.१ परिचय	१६
३.२ उपन्यासको विधातत्त्व	१६
३.३ 'इन्साफ' उपन्यासको अध्ययन	१७
३.३.१ कथानक	१८

३.३.२ चरित्रचित्रण	३०
३.३.३ परिवेश	३८
३.३.४ भाषाशैली	४०
३.३.५ उद्देश्य	४१
३.३.६ दृष्टिबिन्दु	४३
३.३.७ निष्कर्ष	४३

#### परिच्छेद-चार

<b>प्रवृत्तिका आधारमा भीमनिधि तिवारीको उपन्यासकारिता</b>	<b>४५-५२</b>
४.१ परिचय	४५
४.२ आदर्शोन्मुख सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासकार	४५
४.३ परम्परावादी उपन्यासकार	४७
४.४ कारुणिक तथा वियोगान्त उपन्यासकार	४८
४.५ नारीचिन्तनोन्मुख उपन्यासकार	४९
४.६ व्यङ्ग्य प्रयोगका उपन्यासकार	५०
४.७ देशप्रेमी उपन्यासकार	५०
४.८ ग्रामीण तथा सहरी परिवेशका उपन्यासकार	५१
४.९ सरल भाषा शैलीका उपन्यासकार	५१
४.१० निष्कर्ष	५२

#### परिच्छेद पाँच

<b>निष्कर्ष</b>	<b>५३-५८</b>
<b>सन्दर्भसामग्रीसूची</b>	<b>५९-६०</b>